

POLANYI, Karl 2020, *La naturaleza del fascismo*, selecció, traducció i notes de Fernando Soler, Barcelona: Virus. ISBN 978-84-1787-001-0, 256 pàgines

POLANYI, Karl 2021, *Europa en descomposició*, selecció, traducció i notes de Fernando Soler, pròleg de Rafael Poch, Barcelona: Virus. ISBN 978-84-1787-009-6, 192 pàgines

Lamentablement, no hi ha un aspecte de la realitat política contemporània que no remeta al pensament de Karl Polanyi, convidant-nos a recuperar i redescobrir la seua obra.

El mode de producció capitalista es hui, més que mai, el sistema econòmic hegemònic a nivell mundial. Després de l'enfonsament del "socialisme real" molts s'afanyaren a proclamar la "fi de la història" i el capitalisme com a únic mode de producció natural i eficaç. Instal·lats en un "realisme capitalista"¹ que obstrueix qualsevol temptativa d'imaginar un nou escenari cultural i sociopolític, hem assistit a la resignació social davant la intensificació del projecte neoliberal que, a través de processos d'"acumulació per desposseïó"², ha desmantellat l'Estat de Benestar, reduint les interferències democràtiques en l'economia i redistribuint actius des de l'esfera pública al domini del capital. En aquest procés, els Estats han claudicat en la seua voluntat de conciliar els drets humans, civils i polítics amb les exigències de l'acumulació capitalista. Com diria Harvey: "Els mercats han començat a dictar [...] allò que els Estats, suposadament sobirans i democràtics, poden fer pels seus ciutadans i allò que han de negar-los"³. Hui, l'Estat pot parèixer que no té més funció que la de

¹ Concepte encunyat per Mark Fisher en el llibre *Realismo capitalista. ¿No hay alternativa?* que defineix la ideologia neoliberal contemporània com un tancament sistèmic a tot escenari cultural i sociopolític que contravinga la màxima generalitzada de que no hi ha alternativa al capitalisme. Cfr. FISHER, M. 2016, *Realismo capitalista. ¿No hay alternativa?*, Buenos Aires, Caja negra.

² El concepte d'"acumulació per desposseïó" encunyat per David Harvey en el llibre *El nuevo imperialismo* i inspirat en el concepte marxista d'"acumulació originària", representa en l'actualitat una de les formes més eficaçes d'examinar l'actual situació el capitalisme global caracteritzat pel model neoliberal. Amb ell es pretenen explicar els nous models de comportament del capitalisme contemporani i respondre així a la necessitat de revisar el paper permanent que les pràctiques de desposseïó i expansió espai-temporal han tingut en la seua capacitat adaptativa. Cfr. HARVEY, D. 2004, *El nuevo imperialismo*. Madrid, Akal.

³ STREECK, W. 2011, "Las crisis del capitalismo democrático", *New Left Review*, 71: 24.

“crear i preservar el marc institucional apropiat pel desenvolupament d’aquestes pràctiques”⁴.

I, en aquest mode de producció capitalista, hegemònic, financeritzat, basat en un fonamentalisme de mercat profundament antidemocràtic, la crítica de Polanyi a la utopia liberal del mercat autoregulat i la seua anàlisi sobre les causes del feixisme i la relació amb el capitalisme, tornen a reivindicar la seua vigència, transcendint el moment històric i els esdeveniments polítics que la motivaren.

Des d’aquesta perspectiva, no pot ser més pertinent el treball realitzat per Fernando Soler Álvarez⁵ en la selecció i traducció dels diferents escrits que componen *La naturaleza del fascismo* i *Europa en descomposición*. Lloem i agraim el treball realitzat perquè tots dos volums contenen els esclavons imprescindibles per comprendre l’evolució intel·lectual del seu autor i (molt més important) per comprendre, com diu G. D. H. Cole en el Prefaci a “Europa hoy”, “la tendència subjacent als esdeveniments” que han modelat l’actualitat del continent europeu fins els nostres dies, analitzar “els errors del passat” i, dotar-nos de ferramentes per a “desfer les seues conseqüències”⁶.

La naturaleza del fascismo es compona de vint-i-nou escrits, ordenats cronològicament, que ens apropen a les anàlisi i reflexions de Polanyi sobre el feixisme, realitzats entre els anys 1923 i 1943, incloent, catorze textos inèdits. Aquest material, format per manuscrits i documents⁷ recopilats directament del *Karl Polanyi Digital Archive*, ens permet abocar-nos al procés de gestació del seu pensament i seguir-ne l’evolució intel·lectual respecte al fenomen feixista.

Entre els textos que componen aquest volum, trobem escrits que reflexionen sobre la complexa trama d’interessos polítics i econòmics que contribuïren a l’ascens del feixisme a Alemanya i, posteriorment, a l’inici de la Segona Guerra Mundial⁸; com el text que aprofundeix en les premisses filosòfiques del feixisme i el seu model d’Estat corporatiu, autoritari i antindividualista (que segueix el pensament d’Othmar Spann, un dels principals ideòlegs del Partit Nacional Socialista Obrer d’Alemanya)⁹; o aquell que presenta les contradiccions irreso-

⁴ HARVEY, D. 2007, *Breve historia del neoliberalismo*, Madrid, Akal, 6.

⁵ Professor titular del Departament de Filosofia de la Universitat de València.

⁶ G. D. H. COLE 1937 [2021], “Prefacio” d’“Europa hoy”, *Europa en descomposición*, Barcelona Virus, 74-5.

⁷ Com assenyala Fernando Soler en els annexos i com evidencien les imatges incorporades en el llibre, crida l’atenció el deteriorament dels manuscrits originals pel pas del temps i les correccions del mateix Polanyi, cosa que ha augmentat la dificultat de la traducció. Tant es així que, per a desgràcia del lector, alguns dels textos hagueren de ser rebutjats per la seua il·legibilitat.

⁸ “Racistas en Berlín”, “Contrarrevolución” i “Sobre la situación alemana”.

⁹ “Othmar Spann, el filósofo del fascismo”, “La utopía fascista de Spann”, “El Estado y el individuo en el fascismo” i “Filosofía fascista e individualismo”.

lubles del programa econòmic i socioeconòmic proposat per Hitler¹⁰; o aquell que versa sobre els elements i les estratègies psicològiques que utilitza el feixisme per captar adeptes¹¹; a més a més d'articles i conferències sobre els antecedents i factors (interns i externs) que propiciaren la mal anomenada Guerra Civil espanyola, les característiques específiques del feixisme espanyol, el col·laboracionisme de l'Església catòlica amb el bàndol nacional, la repercussió internacional que tingué aquest conflicte bèl·lic¹²; i, sobretot, textos on Polanyi analitza la posició del socialisme i el cristianisme davant el feixisme; o on, amb sorprenent claredat i clarividència, formalitza la incompatibilitat entre el mercat autoregulat i la democràcia, com la principal causa de l'aparició i l'apogeu del feixisme¹³.

En *La naturaleza del fascismo*, Polanyi defineix el feixisme com “la solució revolucionària que manté el capitalisme intacte” (70); com “un moviment reaccionari [...] que aspira a l'abolició de la democràcia representativa i l'establiment d'un Estat corporatiu de caràcter totalitari” (73); “un virus antidemocràtic [...] inherent al capitalisme” (219) que “és simplement el resultat de la incompatibilitat mútua entre la democràcia i el capitalisme del nostre temps”. Resumidament, “en el feixisme la democràcia se'n va i el capitalisme es queda” (71).

Amb aquestes paraules, Polanyi denuncia a una classe capitalista que tolera a contracor les conquestes democràtiques mentre la seua taxa de benefici es mantinga estable. Ara bé, una crisi en el creixement d'aquesta taxa pot trencar aqueixa tolerància i provocar una mutació en el sistema que elimine totes les interferències que obstaculitzen l'acumulació i valorització del capital. Aquesta mutació és el feixisme: la solució defensiva del capitalisme que permet salvar el mercat autoregulat, el domini i els drets de propietat, encara que siga al preu de “l'extirpació de totes les institucions democràtiques”¹⁴.

Europa en descomposició, en canvi, té un altre format. El llibre està dividit en dues parts. Presenta, en primer lloc, “Cinc conferències sobre l'època actual de transformació”, pronunciades entre setembre i octubre de 1941 al Bennington College de Vermont; i un escrit que té per títol: “Europa hui”, que va ser publicat en 1937 (escrit per encàrrec de la WEA i la WETUC¹⁵ amb pre-

¹⁰ “Hitler y la economía”.

¹¹ “Las bases psicológicas del fascismo”.

¹² “España: fascismo y Guerra Civil” i “¿Por qué volver loca a Rusia?”

¹³ “Fascismo y socialismo”, “Las premisas espirituales del fascismo”, “La economía está a favor del fascismo. ¿Hay una salida democrática?”, “El fascismo y la terminología marxista”, “¿Qué es el fascismo?”, “Fascismo y cristianismo”, “La filosofía y la economía del fascismo”, “El espíritu del fascismo”, “No hay ‘alternativa cristiana’”, “¿Qué es el fascismo? Su naturaleza e historia” i “El virus fascista”.

¹⁴ POLANYI, K. 2016, *La gran transformación*, Barcelona, Virus, 389.

¹⁵ Seccions sindicals d'èpoques ja periclitades, quan els sindicats, en col·laboració de universitats estatals, s'esforçaven per millorar al mateix temps tant la formació tècnica com humanística i la capacitat d'anàlisi polític dels seus afiliats.

faci de G. D. H. Cole¹⁶). Està prologat per Rafael Poch¹⁷, qui arrodoneix el text extrapolant els problemes del període d'entreguerres a la situació geopolítica del món globalitzat actual; introdueix el lector en els antecedents i fonts de Polanyi (de Weber i Malinowski a Hayek), al mateix temps que formalitza i resumeix les seues tesis antropològiques i polítiques principals. La primera, que el capitalisme no és la fi de la història, sinó únicament un últim model de distribució del treball i la riquesa caracteritzat per la subjecció de la comunitat i tots els factors de la producció al mercat autoregulat i la lògica del benefici (a diferència de la resta de la història de la humanitat, on allò econòmic sempre va estar supeditat a allò polític sota la lògica de la cohesió social). La segona tesi afirma que el socialisme constitueix la tendència inherent a la civilització industrial de transcendir aqueix mercat autoregulat per subordinar-lo conscientment a una organització democràtica. “Cinc conferències sobre l'època actual de transformació” i “Europa hui” exposen ambdues tesi, juntament amb el diagnòstic de Polanyi de la seua època i les advertències relatives al món que encara està per vindre.

“Europa hui” té per objectiu fomentar la consciència ciutadana sobre la necessitat de construir un front internacional democràtic compromès amb la lluita antifeixista i contra les plutocràcies nacionals capitalistes en què el feixisme naix i es desenvolupa.

En la primera part, “El sistema de Versalles i el seu fracàs (1919-1933)” (389), delinea els orígens dels conflictes patits a Europa a la dècada dels anys 30, des del col·lapse causat per la Primera Guerra Mundial (i els mals econòmics i polítics que van sobrevindre o que van derivar dels tractats, com la ruptura de l'equilibri entre potències, la asimetria militar, econòmica i política o les noves tensions territorials, econòmiques, culturals i ètniques), fins l'explicació ideològica de les mateixes i el seu substrat material: la desigualtat d'estatus dins de la Societat de Nacions, la política de desarmament i de reparacions de guerra, les reclamacions territorials, i el problema sempre irresolt de la protecció de les minories racials als estats artificialment construïts; tot açò com a brou de cultiu per una nova concepció i organització del món.

¹⁶ George Douglas Howard Cole (1889-1959) va ser un historiador, economista, novel·lista, polítològ, pacifista (excepte davant el feixisme), activista, cooperativista, promotor de fronts populars antifeixistes britànics i membre de la Societat Fabiana que va defensar la propietat comú dels medis de producció (socialisme llibertari), la producció organitzada mitjançant gremis i la construcció d'un socialisme com màxima expressió de la democràcia. Cole defensava un socialisme gremial, cooperativista i d'associació descentralitzada com a instrument per construir una democràcia activa i participativa.

¹⁷ Corresponsal especialitzat en política internacional (URSS / Rússia, Alemanya, França i Xina), autor de diversos llibres (sobre el final de l'URSS, la Rússia de Putin i sobre Xina), coautor d'un assaig col·lectiu sobre l'Alemanya de l'eurocrisi i, actualment, professor de Relacions Internacionals en l'UNED.

En la segona part, “El nou alineament a Europa: feixisme i democràcia” (121-54), planteja l’origen i ascens del feixisme a partir dels conflictes previs, la “mala consciència” dels guanyadors, i els jocs de guerra d’aquests entre si i front a Rússia, Alemanya i Itàlia; tot açò, en un escenari d’apogeu de l’organització obrera, els fronts populars i el fantasma del “perill bolxevic”. Un exemple pot ser la Guerra “Civil” espanyola, que va ser pròleg de la Segona Guerra Mundial on, amb l’excusa d’avortar el moviment bolxevic, i amb la protecció del principi de no-intervenció, el vertader enemic a batre fou la democràcia.

“Europa hui” es convertí en una seriosa advertència als seus contemporanis sobre les causes de la crisi feixista i els perills que encara estaven per vindre. Hui, encara que sota altres aparences, aquesta advertència continua dempeus i els textos de Polanyi ens recorden allò que pot esperar-se de les oligarquies quan aquestes veuen com aixafen els seus interessos econòmics o els seus drets de propietat. “De te fabula narratur!”¹⁸ [A tu es refereix la història], deia Marx parafrasejant Horaci.

Les “Cinc conferències sobre l’època actual de transformació”¹⁹, en canvi, foren pronunciades quan els Estats Units encara no havien entrat a la guerra. L’Alemanya nazi avançava en la seua conquesta d’Europa, i el feixisme —en les seues diverses manifestacions nacionals— estava a plaer, guanyant prestigi i presència en tots els estats capitalistes d’Orient a Occident. Hi havia esperances que els Estats Units foren una excepció?

Les tres primeres conferències²⁰, constitueixen un resum, guió o esborrany d’alguns dels capítols centrals de *La gran transformació*. Però, les dues finals, no. Diu Kari Polanyi-Levitt²¹ en la seua introducció que, després de la batalla de Stalingrad, Karl i Ilona van decidir tornar a Anglaterra per participar de primera mà en les discussions sobre el futur polític i econòmic de l’Europa de postguerra, deixant en mans d’alguns amics la finalització de *La gran transformació*. Potser, en aquell moment, arribant a l’any 1944, els Estats Units ja haurien donat resposta a la primera qüestió; i el marxisme era ara el nou enemic a batre.

¹⁸ La frase original d’Horaci fou “*Mutato nomine de te fabula narratur*” [Amb un altre nom a tu es refereix la història!]. Cfr. Horacio, “*Sátiras*” en *Sátiras. Epístolas. Arte poética*, Gredos, Madrid, Introducció, traducció i notes de José Luis Moralejo, 2008, Llibre I, *Sátiras* 1, versó 70, 65.

¹⁹ “La muerte de la civilización del siglo XIX” (29-36, pronunciada el 19 de setembre de 1940), “La tendencia hacia una sociedad integrada” (37-44, pronunciada el 26 de setembre de 1940), “La ruptura del sistema internacional” (45-52, pronunciada el 3 d’octubre de 1940), “¿Es Estados Unidos una excepción?” (53-58, pronunciada el 10 d’octubre de 1940) i “El marxismo y la historia interna de la Revolución rusa” (59-67, pronunciada el 17 d’octubre de 1940).

²⁰ “La muerte de la civilización del siglo XIX”, “La tendencia hacia una sociedad integrada” i “La ruptura del sistema internacional”.

²¹ Kari Polanyi Levitt. Professora emèrita d’economia de la Universitat McGill (Montreal, Canadà), és coneguda pel seu treball sobre el desenvolupament econòmic i la sobirania econòmica, i és la marmessora testamentària del seu pare Karl Polanyi i presidenta d’honor del *Karl Polanyi Institute of Political Economy* (institució creada en 1988 en la Universitat Concòrdia, Montreal, Canadà).

El llibre es tanca amb dos apèndixs de gran qualitat, una llista temàtica i cronològica dels principals esdeveniments històrics i algunes recomanacions bibliogràfiques.

En resum, creiem que tant *La naturaleza del fascismo* com *Europa en descomposició* constitueixen un complement essencial com a textos imprescindibles per comprendre l'evolució del seu autor; dues peces fonamentals per entendre el seu pensament com un tot unitari i coherent; un conjunt que discorre des dels debats i seminaris d'economia política i la pregunta inicial pel feixisme (en la dècada dels anys 20 i dels 30), a l'estudi de les formes d'organització social i econòmica no regulades pels mecanismes del mercat autoregulat (a partir de la dècada dels 50²²), que passa per la indagació sobre les causes del fenomen feixista i la descomposició d'Europa per l'enfonsament de les principals institucions del segle XIX²³, els perills del mercat autoregulat i la necessitat d'una economia socialitzada per al món que sobreviuria a la Segona Guerra Mundial.

Els dos llibres, a més a més, ens conviden a evitar la temptació de classificar l'obra de Polanyi en etapes successives que fraccionen el seu projecte intel·lectual en diversos objectes d'estudi independents²⁴ i escindir un projecte d'investigació que era, al mateix temps, epistemològic i polític: realitzar una crítica de la societat de mercat i dels efectes deleteris provocats per la utopia liberal, per comprendre i combatre el feixisme i transcendir la societat mercantil que l'originà.

Ambdós textos trasllueixen el rebuig de Polanyi a una concepció merament especulativa del pensament que, allunyada de la praxis, entén la filosofia com un espai de consolació on sostraurès i acumular derrotes. El pensament de Polanyi, lluny de tota resignació, adopta un paper actiu quan interpreta la realitat amb l'objectiu de contribuir a una transformació social. Aquesta és la posició des de la qual Fernando Soler ens recomana tornar a llegir Polanyi.

Si analitzem els esdeveniments econòmics i polítics que marcaren la primera meitat del segle XX, l'obra de Polanyi ens dona una valuosa oportunitat per preguntar-nos, reflexionar i comprendre els moviments que determinen ara la nostra època.

JORGE NEGRO ASENSIO i FERNANDO GIL SÁNCHEZ
Llicenciats en Filosofia

²² Com a resultat d'aquest treball, aparegueren *Comercio y mercado en los imperios antiguos* (1957), *Dahomey and Slave Trade: Analysis of an Archaic Economy* (obra pòstuma publicada 1966) i *El sustento del hombre* (obra pòstuma publicada en 1977).

²³ Les principals institucions sobre les que s'assentava la civilització del segle XIX per a Polanyi eren: en l'àmbit polític, l'Estat liberal i el sistema d'equilibri entre potències; i en l'àmbit econòmic, el patró or internacional i els mecanismes del mercat autoregulat.

²⁴ Una primera etapa d'anàlisi del feixisme, una segona sobre el mercat autoregulat, les seues conseqüències socials i la necessitat d'una economia planificada, i una tercera sobre les formes d'organització social i econòmica que no es guien per mecanismes de mercat.